

УДК 7.06/.091+730Невельсон
DOI 10.32461/2226-2180.44.2023.293918

Цитування:

Леонтьєва О. В. Вихідці з етнічних українських земель на Венеційській бієнале: Луїза Невельсон. *Мистецтвознавчі записки* : зб. наук. пр. 2023. Вип. 44. С. 69–74.

Леонтьєва Олена Валеріївна,
аспірантка Національної академії
керівних кадрів культури і мистецтва
<https://orcid.org/0000-0002-9612-4053>
dme2121.oleontieva@dakkim.edu.ua

Leontieva O. (2023). Natives of Ethnic Ukrainian Lands at the Venice Biennale: Louise Nevelson. *Mystetstvoznavchi zapysky: zb. nauk. pr.*, 44, 69–74 [in Ukrainian].

ВИХІДЦІ З ЕТНІЧНИХ УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ НА ВЕНЕЦІЙСЬКІЙ БІЄНАЛЕ: ЛУІЗА НЕВЕЛЬСОН

Мета статті – дослідити особливості презентації у проєктах Венеційської бієнале 1962 та 2022 років творів видатної американської скульпторки, майстрині асамбляжу, уродженки м. Переяслав на Київщині Л. Невельсон (1899-1988), розглянути специфіку творчої біографії художниці з точки зору впливу різних соціокультурних чинників на її професійний прогрес. **Методологія дослідження.** Досягнення мети дослідження забезпечило застосування сукупності таких методів, як мистецтвознавчий, біографічний, історичний, а з-поміж загальнонаукових – спостереження, узагальнення, аналіз і синтез. **Наукова новизна.** Питання презентації творів Л. Невельсон у проєктах Венеційської бієнале раніше в науковій літературі окремо не розглядалося. Вперше здійснено огляд та узагальнення трьох мистецьких проєктів різних років, які експонували художні роботи скульпторки в рамках міжнародної мистецької виставки. **Висновки.** Стаття розширює знання про художній спадок визначної мисткині, вводить її ім'я в український культурний контекст, акцентуючи на значенні творчості скульпторки для сучасного світового мистецтва та культури. Представлені на Венеційській бієнале роботи Л. Невельсон характеризують її як непересічну художницю, прародительку ідеї інсталяції в американському мистецтві. Її творчість не обмежується цим форматом, але саме монументальні монохромні заглиблені в площину асамбляжі принесли їй справжню славу. В американських мистецьких колах Л. Невельсон була такою ж відомою, як Енді Воргол, вона зробила важливий крок в історії мистецтва, який через одвічний сексизм, коли жінок-художниць не сприймали всерйоз, не отримав належного визнання.

Ключові слова: Луїза Невельсон, Венеційська бієнале, виставка, сучасне мистецтво, скульптура, інсталяція, асамбляж, міжкультурний діалог.

Leontieva Olena, Postgraduate Student, National Academy of Culture and Arts Management

Natives of Ethnic Ukrainian Lands at the Venice Biennale: Louise Nevelson

The purpose of the article is to study the peculiarities of the presentation in the projects of the Venice Biennale of 1962 and 2022 of the works of the outstanding American sculptor, assemblage master, L. Nevelson (1899-1988), a native of Pereiaslav, Kyiv region, to consider the specifics of the artist's creative biography from the point of view of the influence of various sociocultural factors on her professional progress. **Research methodology.** Achieving the goal of the research ensured the application of a set of such methods as art criticism, biographical, historical, and among general scientific methods – observation, generalisation, analysis and synthesis. **Scientific novelty.** The issue of presentation of L. Nevelson's works in the projects of the Venice Biennale was not previously considered separately in the scientific literature. For the first time, a review and generalisation of three art projects of different years, which exhibited the sculptor's artistic works as part of an international art exhibition, was carried out. **Conclusions.** The article expands knowledge about the artistic heritage of a prominent artist, introduces her name into the Ukrainian cultural context, emphasising the significance of the sculptor's work for modern world art and culture. L. Nevelson's works presented at the Venice Biennale characterise her as an extraordinary artist, the progenitor of the idea of installation in American art. Her work is not limited to this format, but it is the monumental monochrome assemblages immersed in the plane that brought her true fame. In American art circles, L. Nevelson was as famous as Andy Warhol, she made an important step in the history of art, which due to eternal sexism, when women artists were not taken seriously, did not receive due recognition.

Keywords: Louise Nevelson, Venice Biennale, exhibition, contemporary art, sculpture, installation, assemblage, intercultural dialogue.

Актуальність теми дослідження обумовлюється активізацією в українському суспільстві процесів, пов'язаних з усвідомленням та прийняттям власної мистецької спадщини, яка не обмежується сучасними державними кордонами. Л. Невельсон (ім'я при народженні – Лея Берлявська) [3] у ранньому дитинстві переїхала з родиною з м. Переяслава до США, де пройшла довгий тернистий шлях до визнання. Вона є важливою фігурою у світовому мистецтві, оскільки справила вагомий вплив на наступні покоління художників та скульпторів. Попри незаперечне значення творчості Л. Невельсон для американського та світового мистецтва, у вітчизняному мистецтвознавстві не приділено достатньої уваги дослідженню художнього доробку майстрині, немає докладного наукового викладу її біографії, в той час як розуміння творчої спадщини таких значних фігур є важливим для культурного збагачення, розширення кругозору цілої нації та розвитку сучасного мистецтва в Україні. Відповідно вважаємо за необхідне здійснити короткий аналіз творів Л. Невельсон, презентованих на Венеційській бієнале, оскільки в сучасному контексті це дозволяє більш повно оцінити внесок скульпторки в розвиток світового мистецтва та її вплив на інших художників. Крім того, дослідження творчості вихідців з українських етнічних земель, які досягли професійного успіху за кордоном, може сприяти міжкультурному діалогу, розширенню міжнародних зв'язків та обміну культурними цінностями.

Аналіз досліджень і публікацій. В США та Європі творчість Л. Невельсон є об'єктом спеціальних досліджень, в тому числі зусиллями «Louise Nevelson Foundation» (заснований 2005 року онукою художниці М. Невельсон), про що свідчить широка бібліографія [7]. Але в Україні це ім'я залишається маловідомим. Творчість Л. Невельсон не представлена широко у вітчизняних наукових дослідженнях. Побіжно мисткиню згадує у своїй дисертаційній роботі художниця та науковця Я. Шумська [12]. Серед наукових розвідок виділимо роботу старшого наукового співробітника Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» Г. Наконечної щодо меморіалізації постаті скульпторки [5]. Також можна спиратися на наявні в інтернет-мережі короткі науково-популярні біографії, публікації, довідки. Серед публіцистичних текстів заслуговують на увагу статті в

«ArtUkraine» [8], «Times of Ukraine» [10], «Переяслав.city» [4]. Окрему главу біографії Л. Невельсон присвятив український видавець та журналіст С. Удовік в книзі про відомих киян [11]. Приділено увагу постаті скульпторки у книзі краєзнавиці Ц. Гехтман «Євреї Переяславщини» [2]. Українська публіцистка Я. Барінова згадує Л. Невельсон в контексті єврейського фемінізму [1].

Мета дослідження – дослідити особливості презентації у проєктах Венеційської бієнале 1962 та 2022 років творів видатної американської скульпторки, майстрині асамбляжу, уродженки м. Переяслав на Київщині Л. Невельсон (1899-1988), розглянути специфіку творчої біографії художниці з точки зору впливу різних соціокультурних чинників на її професійний прогрес.

Виклад основного матеріалу. На початку лютого 2022 року організатори Венеційської бієнале назвали 213 митців з 58 країн, роботи яких були відібрані для показу на головній виставці цієї найавторитетнішої всесвітньої артподії, яка тривала у Венеції протягом квітня-листопада минулого року.

В списку значилися художниця С. Делоне (1885-1979), яка народилася в Одесі, режисерка М. Дерен (1917-1961), народжена у Києві, та скульпторка Л. Невельсон (1899-1988) родом з Переяслава. Ці три мисткині народилися на етнічних українських землях, але через певні обставини залишили Україну й стали успішними європейками чи американками. В цьому переліку також є ім'я О. Екстер (1882-1949), чиє творче життя тісно переплетено з нашою країною [6]. Але після початку масштабного наступу російських військ на Україну, коли стало відомо про знищення музею, де зберігалися картини М. Примаченко (1909-1997), одну роботу цієї художниці, яка все життя прожила в Київській області, також було включено до основної виставки Венеційської бієнале. Це було наймасовіше представництво художниць, пов'язаних з нашою країною, яке будь-коли потрапляло до головного бієнальського проєкту.

Ми зосередимося на представлених в просторі Венеційської бієнале роботах однієї з цих художниць – Л. Невельсон. Вона відома своїми складними монументальними скульптурами з дерева, які називала «енвайронментами», оскільки їхні розміри часом були з цілу кімнату. Як зазначають її біографи, «виставкові кімнати монохромних робіт на підлозі, стінах, а іноді й на стелі

дозволяли відвідувачеві пройти через її світ таємничого, четвертого виміру» [7]. Мисткині було за сорок, перш ніж вона продала комусь свою роботу, крім колеги-художника, і за шістдесят, перш ніж преса визнала її статус одного з видатних скульпторів Америки.

Коротко зупинимося на біографії майстрині, звертаючи увагу на ті культури, вихідцями з яких були її вчителі або колеги, які справили вплив на професійне становлення скульпторки. Отже, переїхавши в 1920 році до Нью-Йорку, Л. Невельсон навчалася у К. Х. Міллера (американський художник, гравер та педагог, який народився в релігійній утопічній спільноті Онейда) та К. Ніколаїдеса (американський художник, педагог і письменник грецького походження). В 1931 році художниця їде до Мюнхена, де навчається у Г. Гофмана (американський художник німецького походження). В 1934 році вивчає скульптуру з Х. Гроссом у Нью-Йорку (американський скульптор та педагог українського єврейського походження), класи з викладанням на ідиш. В 1933 році Л. Невельсон була помічницею Д. Рівери (мексиканський художник), який в той час працював у Нью-Йорку, в процесі роботи спілкувалася з його дружиною Ф. Кало (мексиканська художниця та письменниця). Перші скульптурні роботи Л. Невельсон з теракоти та каменю свідчать про інтерес до доколумбового мистецтва, з метою дослідження якого вона здійснила поїздки до Мексики та Гватемали в 1950-1951 роках. Пізніше вона перейшла до використання майже виключно дерева (а з 1968 року також використовувала інші матеріали, наприклад, сталь, алюміній, оргскло).

Для основного проєкту Венеційської бієнале 2022 року його кураторкою Ч. Алемані було відібрано скульптуру Л. Невельсон 1968 року «Данина Всесвіту». За задумом кураторки, на виставці твори актуального мистецтва експонувалися в діалозі з роботами XIX-XX ст. Таких історичних розділів з назвою «капсули часу», згрупованих за певною ключовою темою, було п'ять. Ідея п'ятої капсули в експозиційному просторі Арсенале, до якої було включено скульптуру Л. Невельсон, оберталася навколо фігури кіборга. Ця добірка об'єднала художників, які працювали протягом XX ст., й в роботах яких можна побачити злиття людського та штучного як передвісника постлюдського майбутнього [6].

Скульптура «Данина Всесвіту» [16] є зразком монументальних творів художниці,

для виготовлення яких вона використовувала нетрадиційні матеріали, основу яких складала предмети побуту й елементи декору, що вже відслужили своє та опинилися на смітнику. Критики вбачають в цих роботах відлуння абстрактного експресіонізму та живопису кольорового поля на великих площинах. Скульптура розміром 275x900x90 см [9] зібрана з множини абстрактних дерев'яних предметів, вкладених у дерев'яні ящики, зіставлені один з одним. Вся поверхня вкрита рівномірним шаром матової чорної фарби, й здалеку робота читається як суцільна рельєфна площина. Л. Невельсон найчастіше використовувала у своїх скульптурах саме чорний колір, вважаючи його ознакою витонченості, гідності та величі. Протягом 1960-х років мисткиня створила кілька масштабних робіт, давши їм назви зі словом «данина», які відображають соціальні, релігійні або особисті проблеми, а також ширші поняття – «Данина Місяцю», «Данина світу». Своєю чергою «Данина Всесвіту» віддзеркалює благоговіння перед глибиною та нескінченністю космосу.

Але простір Арсенале був не єдиним місцем, де можна було побачити роботи Л. Невельсон. До офіційної програми супутніх подій Венеційської бієнале 2022 року увійшов виставковий проєкт «Louise Nevelson. Persistence», розміщений в історичній 500-річній будівлі на площі Сан-Марко. Ця виставка була організована «Louise Nevelson Foundation» з нагоди 60-річчя участі Л. Невельсон в американському павільйоні на 31-й Венеційській бієнале в 1962 році. Кураторкою проєкту стала професорка Каліфорнійського університету в Берклі Дж. Браян-Вілсон, яка відібрала понад 60 робіт, створених протягом 30 років. Експозиція зосередилася на жанрі, який є найбільш визначальним внеском Л. Невельсон в мистецтво XX ст. – асамбляжі. Тут були представлені як добре відомі монументальні чорні рельєфні стіни, так і менші за розміром різноколірні колажі, виготовлені з повсякденних речей – газетного паперу, шматочків металу, картону, фольги, наждачного паперу і тканини [17]. Кураторка відзначає, що «невіддільною частиною роботи Л. Невельсон був її глибокий, постійний інтерес до меблів, зокрема до того, як такі об'єкти можуть зберігати історію та активізувати спогади. У більшості своїх робіт вона переробляла архітектурні та побутові елементи, такі як карнизи, бильця, стовпи, ніжки стільців, ручки, пакувальні ящики та

дюбелі. Її спонукали інтимні зв'язки, які ми створюємо з речами, які нас оточують, злиття м'яса й кістки з матеріалом, таким як оббивка, що може статися, коли людина сидить у кріслі: тіло і тканина поступаються одне одному» [13]. «У сукупності ці роботи демонструють дивовижну наполегливість: сміливу відданість Невельсон як своїй непохитній естетиці, так й етиці повторного використання», – зазначено в кураторському тексті [14]. Саме слово «наполегливість» (англ. – persistence) стало назвою виставки.

2023 року у видавництві Єльського університету Дж. Браян-Вілсон опублікувала монографію «Louise Nevelson's Sculpture: DRAG, COLOR, JOIN, FACE». В процесі написання книги дослідниця відвідала м. Переяслав. Вона описала місце народження Л. Невельсон як невелике містечко за 60 миль від Києва, де на початку ХХ ст. було багато єврейського населення і якому була притаманна легендарна творча атмосфера. Зокрема, сім'я всевітньо відомого письменника Шолом-Алейхема та родина майбутньої художниці були сусідами. Згодом родині Леї довелося емігрувати через антиєврейські настрої. Але до кінця свого життя Л. Невельсон розмовляла англійською, за висловом Дж. Браян-Вілсон, з «ідиш-українським акцентом» [15].

Про участь Л. Невельсон у Венеційській бієнале 1962 року ми дізнаємося зі спогадів американського артдилера, галериста та продюсера єврейського походження А. Глімчера. Він тісно співпрацював зі скульпторкою протягом довгого часу. За його словами, напередодні Венеційської бієнале відбулася виставка художниці в паризькій галереї, що мала експонуватися ще в кількох європейських музеях. Кураторкою американського павільйону була Д. Міллер, яка дуже цінувала творчість Л. Невельсон, тому вона перехопила паризьку виставку, коли та прямувала до іншого музею. Коли Л. Невельсон приїхала до павільйону, щоб монтувати твори, з'ясувалося, що вони не пасують до того простору. Тоді вона їх розібрала і створила нові роботи [15]. В підсумку експонатами бієнале, де Л. Невельсон представляла США разом з ще трьома художниками, стала серія з трьох скульптур – «стіни, колони та інші дерев'яні конструкції чорного, білого та золотого кольорів» із загальною назвою «Voyage 1962», зазначалося в каталозі [20]. Завдяки їй творам американський павільйон виглядав дуже радикально. Хоча тодішня оцінка критиками її

енвайронментів була неоднозначною, бієнале 1962 року стало остаточним поворотним пунктом в кар'єрі Л. Невельсон [14]. Того року Гран-прі Венеційської бієнале отримав швейцарський скульптор А. Джакометті (1901-1966). Під час зустрічі в рамках бієнале з Л. Невельсон він, оцінивши представлені нею роботи, сказав, що насправді Гран-прі мала б отримати вона... [15].

У зв'язку з цим не можна оминати тему ролі та визнання мистецтва, створеного жінками у ХХ ст. Той факт, що жіночий внесок в розвиток сучасного мистецтва є вагомим, лише підкреслює зусилля тих жінок, які взяли на той момент за переважно чоловічу справу. «Було б цікаво зрозуміти, чому жіноче/феміністичне мистецтво було тісно пов'язане з перформативною технікою, як демонструють багато прикладів із 1960-х та 1970-х рр. Крім того, навіть на початку ХХ ст. жіноче мистецтво рідко виражалося в живописі, а натомість майже завжди – у тривимірних висловлюваннях, у скульптурній практиці, ймовірно, також заснованій на бажанні виклику, пошуку впевненості в собі, а з іншого боку – на подиві, що перемагає недовіру. Від К. Клодель до Ж. Ріш'є, від Б. Хепворт до Л. Невельсон, від М. Оппенгейм до Л. Буржуа», – зазначає дослідниця з Венеційського університету ІУАВ А. Веттезе [19]. У есе 1962 року італійська мистецтвознавця К. Лонці, яка згодом стала важливою феміністською активісткою, описала «нову висхідну присутність абсолютно жіночої неоднозначності» у творчості Л. Невельсон [14].

Сексизм, з яким довелося зіткнутися Л. Невельсон, і наполегливість, з якою вона протистояла йому, були неймовірними. На визнання їй довелося зачекати, але завдяки довголіттю Л. Невельсон вона була відзначена ще за життя. Художниця отримала Національну медаль мистецтв, медаль Скоугегана за скульптуру, нагороду творчого мистецтва Університету Брандейса в області скульптури, золоту медаль Національного клубу мистецтв у галузі образотворчого мистецтва, медаль Американського інституту архітекторів, була членом Американської академії мистецтв і літератури. Великі музеї, муніципалітети та поважні приватні колекції в усьому світі жадібно купували її роботи та роблять це й сьогодні [7]. Інститут Італійської енциклопедії називає Л. Невельсон однією з найбільш значних представників мистецтва після Другої світової війни [18]. 1978 року муніципалітет Нью-Йорка назвав площу на

Мангеттені її ім'ям (Louise Nevelson Plaza), цей простір прикрашають сім скульптур художниці [1].

Наукова новизна. Питання презентації творів Л. Невельсон у проєктах Венеційської бієнале раніше в науковій літературі окремо не розглядалося. Вперше здійснено огляд та узагальнення трьох мистецьких проєктів різних років, які експонували художні роботи скульпторки в рамках найавторитетнішої міжнародної мистецької виставки.

Висновки. Проведене дослідження розширює знання про художній спадок визначної мисткині Л. Невельсон, вводить її ім'я в український культурний контекст, акцентуючи на значенні творчості скульпторки для сучасного світового мистецтва та культури. У результаті роботи встановлено, що експоновані на Венеційській бієнале роботи характеризують Л. Невельсон як непересічну скульпторку, на творчу біографію якої справили вплив різні соціокультурні чинники, такі як міграція, мультикультурне середовище, сексизм, вікові упередження тощо. Вона була прародителькою ідеї інсталяції в американському мистецтві. І хоча її творчість не обмежується цим форматом, але саме монументальні монохромні заглиблені в площину асамбляжі принесли їй справжню славу. В американських мистецьких колах Л. Невельсон була такою ж відомою, як Енді Воргол, вона зробила важливий крок в історії мистецтва, який через одвічний сексизм, коли жінок-художниць не сприймали всерйоз, не отримав належного визнання. Підсумовуючи, зазначимо, що більш активне дослідження творчості Л. Невельсон важливе в плані перспектив розвитку освіти, мистецтва та культурної різноманітності.

Література

1. Барінова Я. Єврейський FemDom. *Art Ukraine*. 23.08.2012. URL: <https://artukraine.com.ua/ukr/a/evreyskiy-femdom/> (дата звернення: 23.10.2023).
2. Гехтман Ц.М. Євреї Переяславщини. Київ : ТОВ АТОПОЛ, 2010. 184 с.
3. Метричний запис про народження Леї Берлявські. Центральний державний історичний архів України. Ф. 1158. Оп. 1. Спр. 56. Арк. 417 зв. 418. URL: https://cdiak.archives.gov.ua/ac_2016_09_20.php#Nevelson_L (дата звернення: 07.09.2023).
4. Мілютін Л. Переяслав збирає історичну спадщину: відкрито пам'ятну дошку Луїзі Невельсон. *Переяслав.city*. 18.09.2019. URL: <https://pereiaslav.city/articles/43884/pereyaslav-zbiraie-istorichnu-spadschinu-vidkrito-pamyatnu-doshku-luizi-nevelson> (дата звернення: 01.11.2023).

5. Наконечна Г.М. Меморіалізація постати американської скульпторки Луїзи Невельсон. Наука, технології, інновації: світові тенденції та регіональний аспект : матеріали IV між нар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 24-25 вер. 2021 р.). Одеса, 2021. С. 37-41.

6. Офіційний веб-сайт «La Biennale di Venezia». URL: <https://www.labiennale.org/en/art/2022> (дата звернення: 01.09.2023).

7. Офіційний веб-сайт «Louise Nevelson Foundation». URL: <https://www.louisenevelsonfoundation.org/index.html> (дата звернення: 02.09.2023).

8. Рудзицький А. Луїза Невельсон: Кожен повинен створити свій власний світ. *ARTUKRAINE*. 2009. № 1 (14). С. 148-155.

9. Сторінка виставки «Louise Nevelson 05.2016–07.2016» на веб-сайті міланської галереї «Fondazione Marconi». URL: <https://www.fondazione-marconi.org/en/exhibition/louise-nevelson/selected-works> (дата звернення: 01.11.2023).

10. Творчество Луизы Невельсон изменило наше видение мира. *Times of Ukraine*. URL: <http://timesofu.com/art/nevelson/2.htm> (дата звернення: 4.10.2023).

11. Удовик С. Знаменитые киевляне. Киев : Ваклер, 2017. 136 с.

12. Шумська Я.І. Інсталяція та перформанс у мистецтві кінця ХХ – початку ХХІ століття: українсько-польська співпраця, творчі експерименти та взаємовпливи : дис. ... канд. мист. : 17.00.05 / ЛНАМ. Львів, 2017. 384 с.

13. Bryan-Wilson J. Louise Nevelson's Modernisms. *Complementary Modernisms in China and the United States: Art as Life/Art as Idea*. Santa Barbara (USA): Punctun Books, 2020. P. 462-481. DOI: <https://doi.org/10.2307/j.ctv16zk03m.35>.

14. Curatorial Text by Julia Bryan-Wilson. Louise Nevelson. Persistence. URL: <https://www.louisenevelsonvenice.com/theexhibition> (дата звернення: 01.11.2023).

15. Douglas S. Louise Nevelson Exhibition Alights in Venice, 60 Years After the Iconic Artist Represented the U.S. at the Biennale. *ARTnews*. 20.04.2022. URL: <https://www.artnews.com/art-news/artists/louise-nevelson-venice-biennale-2022-exhibition-1234625915/> (дата звернення: 03.09.2023).

16. Louise Nevelson (1899, Ukraine – 1988, USA). URL: <https://www.labiennale.org/en/art/2022/seduction-cyborg/louise-nevelson> (дата звернення: 01.09.2023).

17. Louise Nevelson. Persistence. URL: <https://www.labiennale.org/en/art/2022/louise-nevelson-persistence> (дата звернення: 01.09.2023).

18. Nevelson, Louise. *Enciclopedia dell'arte contemporanea*. Електронний ресурс. URL: <https://www.treccani.it/enciclopedia/louise-nevelson/> (дата звернення: 01.11.2023).

19. Vettese A. *Arte al femminile*. *Enciclopedia dell'arte contemporanea*. Електронний ресурс. URL: [https://www.treccani.it/enciclopedia/arte-al-femminile_\(XXI-Secolo\)/](https://www.treccani.it/enciclopedia/arte-al-femminile_(XXI-Secolo)/) (дата звернення: 01.11.2023).

20. XXXI Biennale, Venezia 1962. 2 Pittori, 2 Scultori. Stati Uniti d'America. New York : International Council of the Museum of Modern Art., 1962. 32 p.

References

1. Barinova, Ja. (2012). Jewish FemDom. *Art Ukraine*. URL: <https://artukraine.com.ua/ukr/a/evreysk-iy-femdom/> [in Ukrainian].
2. Ghekhhtman, C. M. (2010). Jews of Pereyaslavshchyna. Kyiv: TOV "АТОПОЛ" [in Ukrainian].
3. Birth record of Leia Berliavska. (1899). Central State Historical Archive of Ukraine. F. 1158. Op. 1. Spr. 56. Ark. 417 zv. 418. URL: https://cdiak.archives.gov.ua/ac_2016_09_20.php#Nevelson_L [in Russian].
4. Miljutin, L. (2019). Pereiaslav collects historical heritage: a commemorative plaque to Louise Nevelson was unveiled. *Pereiaslav.city*. URL: <https://pereiaslav.city/articles/43884/pereiaslav-zbirae-istorichnu-spadschynu-vidkrito-pamyatnu-doshku-luizi-nevelson> [in Ukrainian].
5. Nakonechna, Gh. M. (2021). Memorialisation of the figure of the American sculptor Louise Nevelson. *Proceedings from IV International Scientific and Practical Conference «Science, technology, innovation: global trends and regional aspect»*, 37-41 [in Ukrainian].
6. Official website "La Biennale di Venezia". (2022). URL: <https://www.labiennale.org/en/art/2022> [in English].
7. Official website "Louise Nevelson Foundation". URL: <https://www.louisenevelsonfoundation.org/index.html> [in English].
8. Rudzycjkyj, A. (2009). Louise Nevelson: Everyone has to create their own world. *ARTUKRAINE*, 1, 148-155 [in Ukrainian].
9. Exhibition page «Louise Nevelson 05.2016-07.2016» on the Milan Gallery website "Fondazione Marconi". (2016). URL: <https://www.fondazionemarconi.org/en/exhibition/louise-nevelson/selected-works> [in English].
10. Louise Nevelson's work has changed our vision of the world. *Times of Ukraine*. URL: <http://timesofu.com/art/nevelson/2.htm> [in Russian].
11. Udovyk, S. (2017). Famous Kiyvans. Kyiv: Vakler [in Russian].
12. Shumsjka, Ja. I. (2017). Installation and performance in the art of the late 20th - early 21st centuries: Ukrainian-Polish cooperation, creative experiments and mutual influences. Doctor's thesis. Ljviv: LNAM [in Ukrainian].
13. Bryan-Wilson, J. (2020). Louise Nevelson's Modernisms. *Complementary Modernisms in China and the United States: Art as Life/Art as Idea*. (pp. 462-481). Santa Barbara (USA): Punctun Books. DOI: <https://doi.org/10.2307/j.ctv16zk03m.35> [in English].
14. Curatorial Text by Julia Bryan-Wilson. Louise Nevelson. Persistence. URL: <https://www.louisenevelsonvenice.com/theexhibition> [in English].
15. Douglas, S. (2022). Louise Nevelson Exhibition Alights in Venice, 60 Years After the Iconic Artist Represented the U.S. at the Biennale. *ARTnews*. URL: <https://www.artnews.com/art-news/artists/louise-nevelson-venice-biennale-2022-exhibition-1234625915/> [in English].
16. Louise Nevelson (1899, Ukraine – 1988, USA). URL: <https://www.labiennale.org/en/art/2022/seduction-cyborg/louise-nevelson> [in English].
17. Louise Nevelson. Persistence. URL: <https://www.labiennale.org/en/art/2022/louise-nevelson-persistence> [in English].
18. Nevelson, Louise. Enciclopedia dell'arte contemporanea. URL: <https://www.treccani.it/enciclopedia/louise-nevelson/> [in Italian].
19. Vettese, A. Arte al femminile. Enciclopedia dell'arte contemporanea. URL: [https://www.treccani.it/enciclopedia/arte-al-femminile_\(XXI-Secolo\)/](https://www.treccani.it/enciclopedia/arte-al-femminile_(XXI-Secolo)/) [in Italian].
20. XXXI Biennale, Venezia 1962. (1962). 2 Pittori, 2 Scultori. Stati Uniti d'America. New York: International Council of the Museum of Modern Art [in Italian].

Стаття надійшла до редакції 04.10.2023
Отримано після доопрацювання 09.11.2023
Прийнято до друку 17.11.2023